

Essay

Den nye Magtudredning og de værdipolitiske konfliktlinjer: De religiøst-etniske faktorer

Af Thomas Hoffmann

Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet

Magtudredningen 2.0

Allerede den første Magtudredning fra 1994 identificerede stigende identitetsmæssige spændinger og oplevelser af pres på den nationale selvforståelse i forbindelse med indvandring (Togeby et al, 2003, s. 51, 49). Med den nye Magtudredning 2.0 igangsat i 2022 er spændingerne og presset ikke blevet mindre. Netop med indvandring har især religion og religiøst-etnisk tilhørsforhold markeret sig som en værdipolitisk konfliktlinje i Danmark i dag – og dermed også som en faktor ladet med magt og magtkamp. Sådan har det reelt været siden begyndelsen af 1970erne, hvor industri, institutioner, folk og folkets politiske repræsentanter, begyndte at tænke og agere udlændingepolitisk – og sidenhen også integrationspolitisk. Sidstnævnte politikområde var erkendelsesmæssigt et nyt paradigme. Man havde nu indset, at udlændingene ikke længere blot kunne kategoriseres som arbejdende gæster eller fremmede. De var ganske vist ikke indvandret for at blive, men de blev hængende. Snart kom der familiesammenføringer, krigsflygtninge og asylansøgere til og med dem stadig længere og dybere konfliktlinjer – på kryds og på tværs i landet. I dag er EU præget og plaget af disse konfliktlinjer.

Over tid er konfliktlinjerne blevet til en stor udfordring for Danmarks forholdsvis homogene befolkning. Det skyldes blandt andet, at de nye danskere gifter sig endogamt, dvs. inden for egen etniske og religiøse gruppe (Schmidt & Jakobsen 2004). Dermed bliver begreber som assimilation og integration mere ambivalente størrelser; man kan være eksempelvis være velintegreret økonomisk, men segregeret i intimsfæren på grund af endogamien. Tillige har man opnået en sådan kritisk masse på demografi og fertilitet, at man kan opretholde og endda vækste den nye gruppe uden behov fra udefrakommende. Udfordringerne er også blevet tydelige, fordi migranterne kommer fra lande, der på væsentlige kulturelle og politiske parametre er diametralt modsatte Danmarks.ⁱ

Disse omstændigheder samt vedblivende religiøse og kulturelle demarkationer i forhold til en hidtil ret homogen majoritetsbefolkning har afstedkommet nye demografiske måleenheder. Danmarks Statistik opererer med 'efterkommere' og skelner mellem vestlige og ikke-vestlige, men for nuværende ikke mellem typer af ikke-vestlige efterkommere, om de eksempelvis er fra MENAPT lande eller ej (MENAPT er en forkortelse for lande i Mellemøsten og Nordafrika samt Pakistan og Tyrkiet). Ej

heller opererer statistikkerne med begreber som 3. og 4. generationsindvandrere, da disse sædvanligvis opgøres som 'danskere'.

At identificere konfliktlinjen som delvist bestemt af religion og etnicitet er imidlertid for vagt. Religions- og kulturvidenskabeligt bør de religiøse og etniske aspekter kvalificeres, så vi er så præcise som mulige. Hvor den tidligere indvandrerforskning underbetonede det religiøst-etniske, er det i stigende grad blevet betonet, nogle ville givetvis sige overbetonet. Gæste- og fremmedarbejdere er blevet til mennesker med 'anden etnisk herkomst', der så igen ofte tolkes som 'muslimer', dels i etnisk dansk regi, dels blandt 'muslimerne' selv.

Så på den ene side drejer det sig om især islam og tilhørende muslimske etniciteter fra MENAPT landene. På den anden side drejer det sig også om en særlig form for dansk protestantisme. Hvor førstnævnte eksplicit lader sig markere sig med etniske træk, iøjnefaldende religiøse symboler og adfærd, eksempelvis *hijab*, *halal*-spiseforskrifter og større grad af kønssegregation, spiller den danske lutherske protestantisme en langt mere implicit og skjult rolle. At den spiller en rolle er imidlertid evident. Stat og kirke er sammenvævet, men kirken er på mange måder fjern i offentligheden og i danskernes liv. Men Danmarks protestantiske kulturarv er materielt og mentalt til stede i en sådan grad, at det er svært at se skoven for bare træer. Den amerikanske religionssociolog Phil Zuckerman karakteriserer ganske vist Danmark som en af verdens mindst religiøse lande, men han medgiver også, at mange af dens kristne elementer præger kulturen (2008, s. 14, 20). Denne ikke-konfessionelle, halvskjulte og fjerne protestantisme, der lever gnidningsløst side om side med areligiøsiteten påvirker også relationen til andre religioner, især islam, argumenterer flere danske (religions)sociologer (Gundelach et al., 2008).

Blot at tale om 'islam' er altså for upræcist, for islam i Danmark kan karakteriseres et kompleks af islam'er med flere forskellige rivaliserende men også gensidigt forstærkende træk. Først og fremmest er der en islam, der er præget af den moderne islamistiske vækkelse, der stræber efter at skabe islamiske stater, styret eller inspireret af sharia lov og etik. For det andet er der en islam, der undertiden betegnes som post-islamisme, fordi den ikke har islamismens ambitioner om en decideret islamisk stat,

men snarere et samfund, hvor islamiske værdier opnår magt og agt via demokratiske metoder. For det tredje er der en islam, som er fundamentalt præget af, at dens tilhængere befinder sig i en diasporasituation – dette vender jeg tilbage til. Alle disse islamtyper er samlet udtryk for hvad nogle forskere simpelthen kalder for transnational eller global islam, ofte præget af islamismistiske attituder (Green 2020; Koopmans 2014).

Med et begreb som 'konfliktlinje' bevæger vi ud i nogle videnskabelige dilemmaer om konfliktens strukturer og italesættelser. Skal vi forstå konflikten som antropolog Fredrik Barth gjorde det i sin tid, da han i stedet for at betragte "*cultural stuff*" som noget iboende og stabilt, gjorde opmærksom på, at kultur snarere er konstitueret ved grænsedragninger – eventuelt ligefrem konfliktlinje-dragninger (Barth, 1969). Tale om kulturelt fællesgods og rødder er i denne optik kunstige distraktioner og overdrevne konstruktioner af kontinuitet, der italesættes for at dække for, at det hele handler om grader af magt og resurser blandt sociale grupper. Eller skal vi gå mere primordialistisk eller *symbolic politics*-orienteret til værks og forsøge at forklare konfliktlinjerne som udtryk for rodfæstede religiøse fjendebilleder (Kaufmann, 2001)? Kristendom og islam har stærkt anti-kristne og anti-muslimske repertoarer i deres helligtekster og teologier, som kan 'våbengøres' under særlige omstændigheder, f.eks. af karismatiske prædikanter. Den nationale sanktionsliste afspejler denne bekymring for såkaldte hadprædikanterⁱⁱ.

Uanset hvilken synsvinkel der anlægges på konfliktlinjen, er den som allerede nævnt betinget af den demografiske udvikling, som har rod i migration fra muslimske majoritetslande. Danmarks Statistik udgiver hvert år en status, som politikere, myndigheder, presse og forskere løbende konsulterer.ⁱⁱⁱ Ikke bare som demografi i bakspejlet og nu, men også som befolkningsfremskrivning. Europas lande har forskellige demografier, men fælles er væksten. Pew Research Center lavede en rapport i 2017, hvor man præsenterede tre forskellige demografiske scenarier for hele Europa i 2015, med henholdsvis 7, 5, 11 og 14 procent som mulighed for vækst af den muslimske befolknings fremskrivning i Europa (Pew, 2017).

Antal og demografi spørgsmål har siden nullerne resulteret i forskellige teorier om en gradvis muslimsk-etnisk konvertering af Europas nuværende ikke-muslimske

befolkningsmajoritet til en minoritet, undertiden kaldet 'demografisk jihad' eller Den Store Udskiftning (efter det franske forlæg, *le grand remplacement*). Teoriene har allerede været luftet i den politiske diskurs på højrefløjens.^{iv} Teoriene betegnes almindeligvis som konspirationsteoretiske (Bracke & Hernández, 2020). Som konspirationsteoretiske komplekser kan de udefra set identificeres som udtryk for en afmagtsfølelse over for sociale forandringer og udfordringer, men samtidig opleves som mestringsstrategier for dem, som gør brug af konspirationsteoriene. Uagtet teoriernes overdrivelser, konspiratoriske og spekulative træk risikerer de få effekt af Thomas-teorem (der lyder "If men perceive situations as real, they are real in their consequences"). Med andre ord: det er ikke de konkrete tal, der er afgørende, men folks opfattelse af dem. Yderligere kan vi konstatere, at nogle muslimske aktører også er begyndt at omtale muslimsk demografi som et magtmiddel. Hermed risikerer teoriene at få karakter af selvopfyldende profetier for de involverede.

Ovenfor skitserede jeg forskellige islam'er i Danmark, herunder at islam i Danmark er præget af en diaspora- eller migrationssituation. Det forhold er afgørende for analysen af de værdipolitiske konfliktlinjer i dag. Når vi taler om muslimer med migrationsbaggrund i Danmark i dag, tænker vi gerne religionen som noget, der bliver importeret og som udøver en selvstændig kraft over muslimerne uanset kontekst. Men denne tankegang eller hypotese kan desværre skygge for den vigtige omstændighed, at det snarere er den nye migrationssituation, der udøver indflydelse på religionen og dens tilhængere (Schiffauer, 2006). Altså at det i lige så høj grad er migrations- og diasporasituationen, der påvirker og former det religiøse liv, som det er religionen i en mere abstrakt forstand.

Migrationssituationen har en tendens til at homogenisere den religiøse livsverden. Det gælder også for muslimer. Selvom de kan komme fra forskellige lande med forskellige religiøse traditioner og historiske forløb, kan man ofte iagttage en proces med tiltagende homogenisering af det religiøse liv. Spørgsmålet er: på hvilken måde? Her tegnes et dobbelttydigt billede. På den ene side kan migrationssituationen være med til at mobilisere religionen som en social medspiller i de nye lande. Her kan de herboende forvaltere af de religiøse fællesskaber være med til at hjælpe deres nye trosfæller på plads, forklare dem spillereglerne og i det hele taget facilitere en form for

lindrende hjemlighed. På den anden side viser samme migrationsforskning også, at religionen kan have en tendens til at forvandle sig til en modspiller i form af en neokonservativ og isolationistisk religiøs vækkelse, med intensiverede patriarkalske strukturer og hyper-maskuliniserede adfærdsmønstre. Opmærksomheden på, hvorvidt noget er i overensstemmelse med islam eller ej, bliver intensiveret, delvis støttet af islamiserende nationalstater og trans- og internationale islamistiske organisationer.

Den såkaldte Muhammedkrise i midten af nullerne blev en krise med klare religiøse komponenter. Først og fremmest fremprovokeret af en islamisk tradition for streng lovgivning mod blasfemi, meget mere end den billedforbudstradition som analyserne i første omgang botaniserede i. Krisen fik en unik profil i den offentlige debat og kan vel om noget defineres som værdipolitisk. Partipolitisk var spørgsmålet om krisens legitimitet med til at splitte såvel den venstreorienterede som den borgerlige fløj internt. Således så man nu både et sekulært og et religiøst højre – og et ditto på venstrefløj (Hansen & Hundevadt, 2006; Skorini & Dyrberg, 2022).

For den muslimske befolkning spillede oplevelser af magt og afmagt, retfærdighed og uretfærdighed, givetvis en væsentlig rolle. Eksempelvis muslimske aktivisters oplevelse af juridiske afmagt i forhold til blasfemiparagraffen, der reelt var *dead letter law*, dvs. en lov der reelt aldrig blev eksekveret. Men for danske muslimer også oplevelsen af *agency* og *empowerment* i forhold til at kunne mobilisere muslimske stater og et globalt islamisk fælleskab på en for Danmark hidtil ukendt måde (Akkari & Jensen, 2015). Standard binære magtforståelser som eksempelvis magtfuld majoritet versus relativ magtesløs og sårbar minoritet blev ambivalente på en national og global skala. Den etniske majoritetsdanske havde ikke samme transnationale forestillede fællesskaber at trække på som de danske minoritetsmuslimer.

Her kunne man have frygtet en stærk modreaktion fra den danske majoritet mod den muslimske minoritet, der ville sætte sig igennem som politisk handling, men noget sådan indtraf tilsyneladende ikke. I stedet syntes majoritetsbefolkningen at opretholde en robust støtte til muslimers borgerlige rettigheder samtidig med en villighed til at indskrænke muslimske fundamentalisters rettigheder. En række danske

samfundsforskere karakteriserede dette som et liberalt paradoks, men et godartet et af slagsen (Sniderman et al., 2014).

Ikke desto mindre synes krisen og dens tegninger at have udviklet sig til et internationalt (u)retfærdighedssymbol for eksempelvis islamofobi og ytringsfrihed, alt efter hvilken side man sympatiserer med (Olesen, 2015). Den er blevet til en lavintensiv *Protracted Symbolic Conflict* med indlagte højintensive offentlige debatter om ytringsfrihed, 'blasfemifrihed' og satire på den ene side samt spørgsmål om hadtale, racisme og såkaldt islamofobi på den anden side. Undervejs har krisen i samspil med andre faktorer fremprovokeret militante islamistiske angrebsplaner, mest fatalt i 2015, da en herboende radikaliseret dansk-palæstinenser angreb 'blasfemiske' aktivister ved et debatarrangement og senere også det jødiske trossamfund. Det har også resulteret i forhøjede sikkerhedsforanstaltninger i danske mediehuse og et enormt boost inden for af anti-radikaliseringssindsatser og efterretningsanalyse.

Krisens fortsatte evne til at generere værdipolitisk kamp har også ført til et øget læringspotentiale (Hoffmann, 2024). Seneste eksempel var Folketingets beslutningsforslag B18 i 2023 om at udarbejde undervisningsforløb om krisen til brug i Folkeskolen. Et forslag der i sidste instans faldt. En nyere afart af Muhammedkrisen er den såkaldte Korankrise. Også denne har været præget af intensive debatter samt været knyttet til oplevelser af magt og afmagt. Et eklatant eksempel har især været muslimske borgeres oplevelse af afmagt i forhold til politiets beskyttelse af aktivisters koranskændinger, men givetvis også *agency* og oplevelse af en vis form for politisk succes i forhold til vedtagelsen af § 110, den såkaldte koranlov.^v

Akkurat som især danske muslimer kommunikerede afmagtsfølelse, således kommunikerede andre dele af befolkningen afmagtsfølelse over for det politisk-religiøse krydspres, som den islamiske verden mobiliserede (f.eks. Tyrkiet, Iran og OIC) samtidig med et intensiveret jihadistisk trusselsbillede iflg. PET (Skorini, 2023).^{vi} Igen blev de gængse bincære modstillinger mellem magt og afmagt mere ambivalente samtidig med, at konfliktlinjens polariseringseffekter syntes af øges. Der er adskillige ligheder imellem de to markante og historiske kriser. Sandsynligvis vil der opstå nye lignende kriser i fremtiden. Men der er også forskelle. Én forskel er, at den danske stat er blevet mere agtpågivende og pragmatisk i symbolpolitiske spørgsmål med klare

islamiske komponenter.^{vii} En anden forskel er de store dagblades næsten unisone modstand mod koranloven, men langt mere delte syn på problematikkerne under Muhammadkrisen. En tredje forskel er givetvis, at danske islamiske interesse- og paraplyorganisationer (f.eks. Dansk Muslimsk Union og iChange) er blevet professionaliserede. Sidstnævnte vil givetvis give anledning til mere af det såkaldte integrationsparadoks, dvs. det fænomen at jo bedre minoriteter er integrerede med hensyn til økonomi, uddannelse og hverdagslig sameksistens, jo mere vil oplevelser af diskrimination og – for muslimers vedkommende – såkaldt islamofobi blive rapporteret (Schaeffer & Kas, 2023).

Det forholdsvis nye begreb 'islamofobi' er sandsynligvis kommet for at blive, selvom begrebet er blevet kritiseret for at være uklart defineret, politisk exploiteret, overfokuseret på irrationelle følelser og præget af *concept creep*, psykolog Nick Haslams term for det forhold, at et begrebs oprindelige definition af et skadevoldende fænomen krybende udvides – indtil det originale og berettigede fokus forsvinder (Allen, 2011; Adida et al., 2016; Haslam, 2016; Hoffmann 2023).

Opsummerende vil jeg konkludere, at demografi, kulturelt-religiøse forskelle og et diaspora-religiøst kompleks med stærke transnationale bånd markerer sig i religiøst-etniske *claims-making* inden for alle sektorer af samfundslivet og er med til at definere en værdipolitisk konfliktlinje, hvis skala ikke tidligere er set i Danmarks nyere historie (Carol & Koopmans, 2013). Konfliktlinjen har allerede spillet en vis rolle i et halvt århundrede. Den synes at blive stadig mere intens og ekstensiv i disse år og der er ikke noget, der tyder på, at den minimeres i fremtiden. To forhold vil formodentlig her vise sig afgørende. For det første folkestyrets og civilsamfundets evne til at sætte problemer under debat og at anerkende demokratisk konflikt som et legitimt og funktionelt gode. Det samme bliver folkets evner til at forvalte det såkaldte liberale paradoks, hvor almindelige borgeres rettigheder beskyttes, mens antidemokratiske fundamentalisters udfordres.

Litteratur

- Adida, Claire L. et al. *Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies*. Harvard UP, 2016.
- Akkari, Ahmed. *Min afsked med islamismen – Muhammedkrisen, dobbeltspillet og kampen mod Danmark*. Fortalt til Martin Kjær Jensen. BT/Berlingske Media Forlag/People's Press, 2014.
- Allen, Chris. *Islamophobia*. Routledge, 2011.
- Barth, Fredrik (red.). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Little, Brown and Company, 1969,
- Bracke S, Hernández Aguilar LM. "They love death as we love life": The "Muslim Question" and the biopolitics of replacement. *British Journal of Sociology* 2020;71, s. 680-701.
- Carol, Sarah & R. Koopmans. "Dynamics of contestation over Islamic religious rights in Western Europe", *Ethnicities* 13(2), s. 165–190.
- Green, Nile. *Global Islam*. Oxford University Press, 2020.
- Gundelach, Peter et al. *I hjertet af Danmark. Institutioner og mentaliteter*. Hans Reitzel, 2008.
- Hansen, John og Kim Hundevadt. *Provoen og Profeten. Muhammedkrisen bag kulisserne*. JP Forlag, 2006.
- Haslam, Nick. "Concept Creep: Psychology's Expanding Concepts of Harm and Pathology", *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory*, vol. 27, 2016, issue 1.
- Hoffmann, Thomas. "Jihad imod islamofobien", *Weekendavisen* 10.3.2023.
- Hoffmann, Thomas. "Teach the Crisis arguments for teaching the Cartoon Crisis in primary school", *Journal of Beliefs and Values*, 2024, 1-10.
- Kaufmann, Stuart. 2001. *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Cornell University Press.
- Koopmans, Ruud. "Religious Fundamentalism and Hostility against Out-groups: A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41:1, s. 33-57, DOI: 10.1080/1369183X.2014.935307

Olesen, Thomas. "Uretfærdighedssymboler og sociale bevægelser", Dansk Sociologi, 4/26, 2015, 53-69.

Pew Research Center, Nov. 29, 2017, "Europe's Growing Muslim Population", 1-59.

Schaeffer, Merlin & Judith Kas. "The Integration Paradox: A Review and Meta-Analysis of the Complex Relationship Between Integration and Reports of Discrimination". International Migration Review, 2023. <https://doi.org/10.1177/01979183231170809>

Schiffauer, Werner. "Migration and Religion. A special relationship." Art & Thought. Fikrun wa Fann 2006 (no. 83), s. 29-34.

Schmidt, Garbi og Vibeke Jakobsen. Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark. 2004. <https://www.vive.dk/da/udgivelser/pardannelse-blandt-etniske-minoriteter-i-danmark-jvn9byzm/>

Skorini, Heini Í & Torben Bech Dyrberg. "Framing Blasphemy as a crime: the curious similarities between the secular left and the organization of Islamic Cooperation", Journal of Political Ideologies, 2022, 1-21.

Sniderman, Paul M., M. Bang Petersen, R. Slothuus, R. Stubager. Paradoxes of Liberal Democracy. Islam, Western Europe, and the Danish Cartoon Crisis. Princeton UP, 2014.

Togeby, Lise et al. Demokratiske udfordringer. Kort udgave af Magtudredningens hovedresultater. 2003. <https://www.magtudredningen.dk/>

Zuckerman, Phil. Samfund uden Gud. Forlaget Univers, 2008.

Magtudredningen 2.0: Essay-serien

En central del af Magtudredningen 2.0 er en bred inddragelse af forskere, hvis forskning kredser om et eller flere af magtudredningens temaer. Som led i projektet blev der i foråret 2024 afholdt 15 forskerworkshops, hvor oplægsholdere efterfølgende blev inviteret til at omarbejde deres oplæg til et essay. Essay-serien er forfatternes perspektiver på centrale tematikker for en dansk magtudredning og har forfatterne som afsender.

Dette essays er en del af tema 12 i Magtudredningen 2.0's forskningsplan: Hvilken rolle spiller værdipolitiske konfliktlinjer som f.eks. religion, klima, ytringsfrihed og identitetspolitik i den offentlige debat?

En række politiske temaer har stået centralt på den politiske dagsorden siden den første magtudredning blandt andet baseret på aktiv mobilisering blandt borgergrupper. Dette tema fokuserer på emner som religion, klima, ytringsfrihed, seksualitet og identitetspolitik. Temaet vil undersøge, hvordan det politiske system og samfundsinstitutioner håndterer disse tematikker og den potentielle polarisering, de kan forårsage i offentlig debat. Temaet vil i særlig grad interessere sig for borgernes oplevelse af magt og afmagt i forhold til de nævnte temaer.

ⁱ Se f.eks. World Values Surveys' *Inglehart-Weizel World Cultural Map 2023*

<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSNewsShow.jsp?ID=467>

ⁱⁱ <https://nyidanmark.dk/da/Ord-og-begreber/US/Religi%C3%B8se-forkyndere/Religi%C3%B8se-forkyndere-med-indrejseforbud/>

ⁱⁱⁱ <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=47883>

^{iv} <https://www.dr.dk/nyheder/detektor/detektor-forudsigelser-om-den-store-udskiftning-er-noget-vaerre-vroevl>

^v Se f.eks. <https://www.berlingske.dk/samfund/muslimske-foreninger-er-tilfredse-med-ny-koranlov-og-kommer-med-13-forslag>

^{vi} Se PET's årlige trusselsvurderings- og analyserapporter, <https://pet.dk/pets-opgaver/trusselsvurderinger-og-analyser#:~:text=Vurderinger%20af%20spionage%2D%20og%20terrortruslen,fremmede%20efterretningstjenester%20aktiviteter%20mod%20Danmark.>

^{vii} Se Udenrigsministeriets udmelding om pragmatisk idealisme <https://um.dk/om-os/ministrene/udenrigsministeren/udenrigsminister-lars-lokke-rasmussen/vores-politik-skal-vaere-styret-af-pragmatisk-idealisme>. Se også Dansk Muslimske Unions opslag på Facebook <https://www.facebook.com/DMUunion/posts/304722128763563>